

ФИРМЕНИ ПЕЧАТИ НА ТЪРГОВСКА КЪЩА "ТОДОР ВАСИЛЕВ И СИЕ" ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

СВЕТЛА АТАНАСОВА

Печатите на търновското търговско дружество "Тодор Василев и Сие" се съхраняват в документалния фонд на Държавен архив - Велико Търново. Запазени са като графични и релефни отпечатьци в търговската кореспонденция на фирмата от 1869 до 1887 година. До момента не са били обект на самостоятелно проучване. Периодът на тяхната употреба съвпада с разширяването и реструктурирането на дружеството, създаването на търговски филиали в Русе, Цариград и Букурещ, привличането на съдружниците в управлението.

Преди да пристъпим към разглеждане на печатите, следва да представим някои основни аспекти от дейността на търговска къща "Тодор Василев и Сие". Тя е създадена през 1863 година в Търново от Тодор Василев - търговец на манифактурни стоки. До 1869 година той развива самостоятелна търговска дейност. В обсега на фирмата са включени градовете Търново и Русе, където лично предлага и пласира стоките си.¹ През 1869 година Тодор Василев привлича за съдружник Тодор Атанасов - търговец на манифактурни стоки. Фирмата се реструктурира и разкрива постоянни търговски представителства в Русе, и Цариград.² През 1874 година към търговското дружество са привлечени Георги Мартинов - търговски представител в Русе и Ганчо Цанков - търговски представител в Цариград.³ По своята същност търговска къща "Тодор Василев и Сие" представлява събирателно търговско дружество⁴ с ясно регламентирани договорни отношения и равно дялово участие на основните съдружници. Тя използва познатите методи за организация на работата, свързани със сключване на търговски договори, водене на счетоводство и архив на търговската кореспонденция. Прилага всички форми характерни за търговската дейност: акредитиви, полици, комисионни сделки и прочие.

Търговската фирма легитимира своето присъствие в големите европейски пазарни центрове и на вътрешния пазар, като посочва специално наименование, обозначава стоките със запазен фирмен знак⁵ и скрепява официалните документи с фирмени печати на централния офис в Търново и търговските филиали в Русе и Цариград. Централният офис в Търново се ръководи от Тодор

Василев. Той се занимава с организацията на цялостната търговска дейност и с продажбата на получените стоки в Търново. Представителството в Цариград се явява основен доставчик на получените вносни стоки за вътрешността на страната чрез Варненското пристанище и на търговския посредник Сава Георгиевич.⁶ Фирмата работи с различни търговски посредници, представители на фирмите вносителки: Хараламби Лефтеров, Стефан Камбуров, "Трумбев и Яни", Ставро Керборджи, Гарабет Кеоркчоолу и Сие", "Токов и Бърнов", "Сенекерим и Манукиян", "Кирияк Хаджопуло и дружие" и други.⁷ Ганчо Цанков изкупува и продава стоки на кредит срещу полици за 2, 3 или 4 месеца по определена лихва. В резултат на разсроченото плащане в началото на 1876 година фирмата дължи на цариградските фирми кредитори: "Жан Хирес Демирдиен и Абрахамиан", Георги Золас, "Ананиади и Ко" и Рашит Ахат Ахмет 176 053 турски лири.⁸ Представителството в Цариград изпраща информация към централния офис в Търново относно всички търговски операции, финансови отчети за получени стоки и направени разходи, промяната на цените и валутните курсове. Цариградската търговска къща се явява посредник при изпълнението на определени доставки за други търговски фирми в Търново и Русе срещу комисионна.

Търговското представителство в Русе се занимава с реализацията на получените стоки от Цариград и пласирането им на вътрешния пазар. Доставка на стоки от големите европейски пазари се извършва с посредничеството на търговците вносители от Виена: Н.С.Ковачев, от Манчестър: Михаил Михайлов, от Букурещ: Станчович, от Загреб: Христо Минчев, Галац, Браила, Темишвар, Одеса и други градове. Георги Мартинов събира и превежда паричните задължения за офисите в Търново и Цариград, изготвя финансови отчети за получените стоки, направените разходи, цените и промяната в курса на турската лира.⁹ Получените стоки се съхраняват в собствени специални помещения (маази) в градовете Търново, Русе, Цариград и Джумая. Търговска къща "Тодор Василев и Сие" поддържа контакти с търговци от градовете на север от Стара планина: Варна, Разград, Враца, Свищов, Тутракан и Оряхово.

Постоянни търговски партньори са: Георги х.Атанасов, Никола х.Бустанджиев, Георги Василев, Атанас Елич, Игли х.Геолого и други.¹⁰

Фирмата внася памучни платове (американци, хасета, басми, тензук), преди, шалове, фесове, гайтани, чорапи, шаеци, сулани гръцки, везлета за жълтици, кастор, спирт, ориз, кафе, кибрит, риба и др.¹¹ Политическата обстановка на Балканите довежда до спад в дейността на търговската организация от началото на 1877 до средата на 1878 година. След Освобождението отново се активизира и се насочва към внос на стоки от Западна Европа: Манчестър, Виена и Хамбург. Доставка на стоки от Манчестър се извършва с посредничеството на братя Гешови и Евлоги Георгиев.¹² Представителството в Цариград е закрито. Разкрито е ново в Букурещ в края на 1877 година под ръководството на Ганчо Цанков. През 1878 г. интерес към дейността на търговската къща проявява чешкото

дружество "За търговско и промишлено единение на южните славяни"¹³, чиято основна цел е контакти с български търговци за възбуждане на индустрията в Чехия. Търновското търговско дружество прекратява дейността си през 1887 година. Търговските представителства се трансформират в отделни фирми.

Фирмените печати на търговски организации са широко разпространени през втората половина на XIX век. Те се появяват, като задължително изискване от страна на официалната власт, за представителите на всички съсловия и организации.¹⁴

Запазените печати на търговска къща "Тодор Василев и Сие" притежават безспорна историческа и художествена стойност. Събраният емпиричен материал позволява да бъде систематизиран: по хронология, място на производство, сходни технически параметри и използвани изразни средства. Най-ранният запазен печат е на търговското представителство в Русе. (Обр.1)¹⁵ Той е изработен в края на 60-те години на XIX век и е използван по предназначение от 1869 до 1874 година. Неговата употреба подчертава търговското партньорство между Тодор Атанасов и Тодор Василев, информация която не се среща в проучените до момента писмени източници. Върху печатащата повърхност са гравирани имената на съдружниците и седалището на професионалната им дейност. Формата му наподобява леко пресечена елипса, оформена чрез отнемане на материала. Отличава се с текстова украса, допълнена с малки стилизирани фигури. Техническите параметри и стиловата характеристика сочат определен производствен стандарт.

Последвалата реорганизация в търновското търговско дружество през 1874 г. е отразена във фирмените печати на централния офис в Търново и търговските представителства в Русе и Цариград. (Обр.2, 3, 4)¹⁶ Върху печатащата част са посочени наименованието на фирмата "Тодор Василев и Сие" и мястото на търговската и дейност: съответно Търново, Русе и Цариград. Изработени са около 1875 година и се използват по предназначение до 1887 година. Изключение прави фирменият печат на представителството в Цариград, използван до 1878 година. Посочените три печата могат да бъдат групирани по няколко основни признака. Те имат сходни технически параметри. Формата на печатащата им повърхност е елипсовидна, леко пресечена в долната част, с приблизителни размери 45мм/26 мм. Използваните печатарски шрифтове и композиционните решения са еднотипни. Печатите се отличават с текстова украса. Надписите са изпълнени на кирилица и латиница. Художественият стил и графиката на буквите не отчитат съществени различия. Шрифтът наподобява ръкопис. Буквите са с височина 3-4 мм, допълнително оформени с къси отвесни или триъгълни лиййки (серифи), опорните отвесни греди са подсилени от височината към основата.¹⁷ Налице са производствени и естетически стандарти, които се формират през 50-70 години на XIX век.¹⁸ Успешни паралели в това отношение могат да се правят с печатите на съсловни и обществени организации в съседните балкански държави. (Пример: Трансилвания)¹⁹ Създадените еталони за производство на фирмени печати за представителите

на различни съсловия: търговци, адвокати, аптекари, се използват у нас и в началото на ХХ век. Примери в това отношение са запазените печати на Евстати Мартинов и Георги Маркидис.²⁰

Втората група печати, обект на настоящото изследване, се различава съществено като художествено оформление и техническо изпълнение от гореописаните. Определяме ги като фирмени печати на централния офис и търговските филиали, в които са посочени имената на основните съдружници Тодор Василев, Георги Мартинов и Ганчо Цанков. Срещат се в търговската кореспонденция на фирмата от 1875 до 1887 година, като релефни отпечатъци върху червен восък. Персонификацията на печатите навежда на мисълта, че са използвани за скрепяване на лична и служебна кореспонденция. За съжаление доказателство за тяхната полифункционалност липсва.

Петият печат на търговска къща "Тодор Василев и Сие"(Обр.5)²¹ е изработен през 70-те години на ХІХ век. Отнасяме го към групата печати с текстова и растителна украса, разпространени от 30-те години до края на ХІХ век сред представителите на съсловните организации.²² В центъра на изобразителното поле е гравирани монограм, съдържащ инициалите на притежателя "Т", "В" - Тодор Василев. Надписът "ТЪРНОВЕЦЪ" е разположен в горната част, а лавров венец с панделка в долната част на печата. При организирането на работната повърхност е използвана централна композиция. Въпросният печат е дело на търновски майстори, владеещи ръкописния шрифт и калиграфската украса. При избора на елементи те използват сходни мотиви.²³ В конкретния случай носителят на печата се спира на думата "търновец". Във всички публикувани до момента печати от втората половина на ХІХ век²⁴ се посочват: име, презиме, фамилия, име на града, съсловие, професия, титла, година на изработка, но не и ясно изразена родова принадлежност. Текстовата украса поставя следните въпроси: 1. Определението "търновец" има ли емоционална и смислова натовареност, като белег за родова памет и съхранена историческа традиция или е резултат на новите модни тенденции, продиктувани от формиращата се градска култура? 2. Дали "търновец" е знак за принадлежност към търговската общност в града?

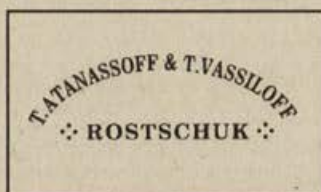
Отговори на възникналите въпроси до известна степен ни дава фирменият печат с който е снабден Георги Мартинов, търговски представител в Русе.(Обр.6)²⁵ Той съдържа име и фамилия на основния съдружник Георги Мартинов, монограм с неговите инициали "Г", "М" и определението "терповец", отделено с малка стилизирана украса. Изобразителното поле е организирано в характерната за подобен род печати централна композиция. Буквите са ръкописни, леко удължени с наклон наляво, калиграфски оформени. Изборът на текстовата украса не е случаен. Георги Мартинов е роден в Русе, но произхожда от известна търновска фамилия. Този повтарящ се елемент в текстовата украса на двата печата е потвърждение за наличието на търговска общност, която се идентифицира с името на града. Описаните печати на Тодор Василев и Георги Мартинов се отличават със сходни технически параметри и

еднотипни художествени решения.

Последният запазен печат от кореспонденцията на търговска къща "Тодор Василев и Сие" принадлежи на Ганчо К. Цанков, търговски представител в Цариград до 1878 година и в Букурещ до 1887 година. (Обр.7)²⁶ Има овална форма и по-малки размери в сравнение с другите печати. Работната повърхност съдържа инициалите на име и презиме на притежателя "Г" и "К". Отнасяме го към групата овални печати с текстова украса върху гладка изобразителна повърхност.²⁷ Изработен е през 70-те години на XIX век. Дело е на търновски майстори - гравьори. Фирменият печат има сходни параметри и художествени характеристики с личните печати от епохата на Възраждането.

В почти всички печати от средата на XIX век текстовете са изпълнени на български, латински и гръцки език.²⁸ Няма определена закономерност и ареали на тяхното разпространение. Народността принадлежност определя и текстовата украса. Използването на латиница във фирмените печати е доказателство за трайното присъствие на търновските търговци на европейските пазари.

Фирмените печати на търговска къща "Тодор Василев и Сие" имат следното описание:

Обр.1. Първи печат.

Фирмен мастилен печат, изпъкнал релеф, печат в негатив. Запазен като графичен отпечатък (черно-бял).

Форма на печатащата повърхност: елипса (леко пресечена).

Размери: 43 мм/15 мм.

Надпис в негатив, разположен в два хоризонтални реда:

1. T.ATANASSOFF & T.VASSILEFF 2. ROSTSCHUK, разделен от две стилизирани фигури, наподобяващи растителен мотив. Използвани са два печатарски шрифта. Буквите са с височина 2 мм, печатани на латиница.

Обр.2. Втори печат.

Фирмен мастилен печат, изпъкнал релеф, печат в негатив. Запазен като графичен отпечатък (черно-бял).

Форма: елипса (леко пресечена).

Размери: 45 мм/26 мм.

Надпис в негатив разположен в три хоризонтални реда:

1. Т.ВАСИЛЮВЪ & С^е; 2. Т. VASSILOFF & С^е; 3. ТЪРНОВО. Използван е един печатарски шрифт. Буквите са изпълнени на кирилица и латиница, с обща височина 4 мм.

Обр.3. Трети печат.

Фирмен мастилен печат, изпъкнал релеф, печат в негатив. Запазен е като графичен отпечатък (черно-бял).

Форма: елипса (леко пресечена)

Размери: 45 мм/26 мм

Надпис в негатив разположен в три хоризонтални реда :

1. Т.ВАСИЛЮВЪ & С^е; 2. Т. VASSILOFF & С^е; 3. CONSTATINOPLE

Текстът е изпълнен на кирилица и латиница с височина на буквите 3 мм и 4 мм. Използвани са два печатарски шрифта.

Обр.4. Четвърти печат.

Фирмен мастилен печат, изпъкнал релеф, печат в негатив. Запазен е като графичен отпечатък (черно-бял).

Форма: елипса (леко пресечена)

Размери: 45 мм/26 мм

Надпис в негатив разположен в три хоризонтални реда:

1. Т.ВАСИЛЮВЪ & С^е; 2. Т. VASSILOFF & С^е; 3. ROUSTCHOUK

Текстът е изпълнен на кирилица и латиница, с височина на буквите 3 мм.

Използван е един печатарски шрифт.

Обр.5. Пети печат.

Релефен печат, отпечатък в позитив върху червен восък.

Форма: елипса

Размери: 22мм/14мм

Украса: Надписът "ТЪРНОВЕЦЪ" е разположен в полукръг по периферията на работната повърхност. Буквите са печатни, изработени на кирилица с височина 1 мм. В центъра на изобразителното поле е гравирани монограм, съдържащ инициалите на притежателя на печата "Т", "В"- Тодор Василев. Буквите са ръкописни, леко удължени, с наклон на ляво, калиграфски оформени с височина 6 мм.

Лавров венец с панделка, опасващ долната част на изобразителното поле, затваря кръга около монограма. Две тънки врязани линии очертават контурите на печатащата част.

Обр.6. Шести печат.

Релефен печат, отпечатък в позитив върху червен восък, плитък релеф, добре запазен.

Форма: елипса.

Размери: 25 мм/17 мм.

Украса: Надписът е разположен по периферията на печатащата част в полукръг: Г.МАРТИНОВ; ТЕРНОВЕЦЪ, рамкиран с тънка врязана линия и стилизирана украса (точки), разделяща текста на две части.

В центъра на изобразителното поле е гравирани монограм с инициалите на притежателя: "Г", "М" - Георги Мартинов. Буквите са ръкописни, леко удължени, с наклон наляво, калиграфски оформени.

Текстът е изпълнен на кирилица. Използвани са два шрифта с височина на буквите съответно 2 мм и 5 мм.

Отличителни белези: При работата с текста възрожденският майстор е

допуснал грешки при избора на букви. Вместо "ТЪРНОВЕЦ" е изписано "ТЕРНОВЕЦ".

Обр.7. Седми печат.

Релефен печат, отпечатък в позитив върху червен восък, обратен негатив. Състояние: Запазена е долната част от релефния отпечатък, ясен и четивен, възстановен на принципа на осевата симетрия.

Форма: овална (крушовидна).

Размери: 13 мм/11 мм/9 мм.

Украса: В центъра на изобразителното поле са гравирани инициалите "Г" и "К", съдържащи име и презиме на притежателя Ганчо К. Цанков. Буквите са ръкописни, леко удължени и калиграфски оформени с височина 6 мм, 7 мм.

Фирмените печати на търговска къща "Тодор Василев и Сие" са доказателство, че методите на сфрагистиката успешно се прилагат за отчитане на конкретни исторически факти. От друга страна, благодарение на запазените писмени източници ние определяме печатите с приблизителна или абсолютна точност: време на изработка, употреба, технически параметри, естетически предпочитания на епохата и др. Налице са ясни критерии за изработката им. Подчинени са на определени производствени и естетически стандарти. Фирмените печати се появяват в резултат на строго регламентираните отношения за развитието на търговската дейност в рамките на Османската империя. Художествените решения обаче са провокирани от променящата се градска среда в края на XIX век под влияние на европейската култура. Не случайно търновските търговци подчертават родовата си принадлежност. Печатите легитимират професионалните им изяви у нас и в чужбина. Търговските операции надхвърлят тесните рамки на града, съсловието, държавата и дават визия пред света за развиващия се български вътрешен пазар.

Б Е Л Е Ж К И

¹ ТДА - Велико Търново, Ф.92, оп 1., а.е.79.

² ТДА - Велико Търново, Ф.65, оп.1, а.е 51, л. 28.

³ Попиванова, П., Цв. Бейкова. Пътеводител за архивните фондове (1492-1944), 1980, 123-124.

⁴ Русев, И. Фирми и манифактури в Сливенско-Котленския район през Възраждането,

1996, с. 234.

⁵ ТДДА-Велико Търново, Ф.92, оп.1, а.е10 л.1, а.е 14, а.е 48, л.4.

⁶ Пак там, а.е 54 л.4, 21, 30.

⁷ Пак там, а.е 5, 6, 10, 11, 13, 24, 30.

⁸ Пак там, а.е 1 л.2, а.е 2, 3, а.е 18 л.1, а.е 22.

⁹ Пак там, а.е 45 л.37, 40, 43.

¹⁰ Пак там, а.е 57, 61, 62, 63.

¹¹ Пак там, а.е 48 л.7, 17, 19.

¹² Пак там, а.е 56, 69.

¹³ Пак там, а.е 73 л.1.

¹⁴ Рошковска, А. Българска възрожденска глиптика, 1993, 164-165.

¹⁵ ТДДА - Велико Търново, Ф. 65, оп.1, а.е 51 л.28, а.е 18 л.1.

¹⁶ Пак там, а.е 51 л.28, а.е 18 л.1.

¹⁷ Йончев, В. Шрифтът през вековете, 1964, с. 156.

¹⁸ Атанасова, Св. Фирмени печати на търговска къща "Никола Минчоолу и Евстати Селвели и дружие" от втората половина на XIX век, Съч. /под печат/.

¹⁹ Jude Magdalena, M. Sigilii satesti transilvanene în muzeul de istorie din Turda, AMN, 1980, XVII, p.785-786, fig 1-5, 6-10, 17-21.

²⁰ Атанасова, Св., В. Мартинова. Лични и фирмени печати на търновеца Евстати Мартинов, Юбилеен сборник в чест на проф.Йордан Йорданов, 2003, с. 323.

²¹ ТДДА – Велико Търново, Ф.92, оп.1, а.е 45 л.29, а.е 51 л.28.

²² Рошковска, А. Цит. съч, 97-102.

²³ Пак там, с. 183.

²⁴ Пак там, с. 95.

²⁵ ТДДА – Велико Търново, Ф. 92, оп.1, а.е 48 л.6, 40, 41.

²⁶ Пак там, Ф. 92, оп.1, а.е 56 л.2.

²⁷ Рошковска, А. Цит.съч., с. 84.

²⁸ Венедикова, К. Печатче от Пазарджик от 1279 г.х (29.VI.1862–18.VI.1863 Сл.Хр.). Нумизматика и Сфрагистика, 1995–1997, с. 156.

SEALS OF THE FIRM "TODOR VASILEV AND CO" FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH C.

Svetla Atanasova

Summary

The seals of the firm, "Theodor Vasilev and co" give us a new information about the development of the organization in the period from 1869 to 1874. They have own specific standards, typical for the period (50^{ies}- 70^{ies} of the XIX thc.). They come to live as a result of fixed rules for the merchant development in the Ottoman Empire. Their new art forms are provoked by the changeable urban condition.